

УДК 37.034 – 057.874

Любов Сидоренко, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкривається актуальність формування духовних цінностей учнів початкової школи як феноменів, що виступають орієнтирами людської поведінки, формують життєві установки. Автор надає рекомендації щодо використання методів і прийомів з метою формування духовних цінностей молодших школярів. Для прикладу подається розгорнутий конспект уроку духовності.

Ключові слова: духовні цінності, формування, урок духовності, молодші школярі.

Літ. 6.

Любовь Сидоренко, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики
Бердянского государственного педагогического университета

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье раскрыта актуальность формирования духовных ценностей учащихся начальной школы как феноменов, выступающих ориентирами человеческого поведения, формирующих жизненные установки. Автор дает рекомендации по поводу использования методов и приемов с целью формирования духовных ценностей младших школьников. Как пример дается развернутый конспект урока духовности.

Ключевые слова: духовные ценности, формирование, урок духовности, младшие школьники.

**Lubov Sydorenko, Ph.D. (Pedagogic) Docent of Pedagogical Department
Berdyansk State Pedagogical University**

FORMATION OF THE SPIRITUAL VALUES IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

The article deals with the relevance of the formation of the spiritual values of primary school children as phenomena that are the benchmarks of human behavior, form the vital installation. The author provides recommendations for the use of methods and techniques in order to develop the spiritual values of primary school children. For example, filed a detailed outline of the lesson spirituality.

Keywords: spiritual values, formation, spiritual lesson, junior pupils.

Постановка проблеми. Життя людини в сучасному технологічному суспільстві все частіше ґрунтується на утилітарному ціннісному світогляді, який позбавляє її вищого смислу існування й орієнтації на справжню духовність і прирікає на всеосяжну матеріальну заклопотаність. У зв'язку з цим йдеться про втрату чуйності, співчуття, доброзичливого спілкування та сплеску жорстокості. За такої ситуації постає необхідність утвердження в житті морально-духовних цінностей. Саме тому “виховання духовно-зрілої особистості, для якої поняття добра, справедливості, совісті, обов'язку набули непохитності, стали власними ціннісними орієнтирами, є головною метою сучасної освіти” [2, 30 – 31]. Формування ціннісних орієнтацій школярів є важливим чинником їхнього духовного розвитку. У зв'язку з цим провідного значення у формуванні духовно-моральних цінностей набуває світогляд особистості, на основі якого формується система ціннісних орієнтацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що все більшої актуальності набуває проблема формування духовних цінностей

молодших школярів. Духовні цінності – це орієнтири, що відіграють роль ідеалу, еталона, з'ясовують ставлення людини до навколишнього світу й регулюють її поведінку. Аналіз поглядів науковців підводить до висновку про те, що поняття “духовні цінності” тривалий час ототожнювалось з поняттями “загальнолюдські цінності” або “релігійні цінності”.

Наукове обґрунтування релігії як чинника духовного оновлення сучасної освіти здійснено в працях І. Андрухів, В. Варенко, Л. Генік, М. Євтуха, В. Жуковського, І. Климишина, В. Малахова, А. Погрібного, Г. Сагач, М. Швед, М. Чепіль. Окремі аспекти формування духовних цінностей молодших школярів відображено в дослідженнях Н. Батюк, І. Бужини, О. Коваль, С. Жукова, Л. Прокоф'євої, О. Ростовського.

Мета статті полягає в наданні методичних рекомендацій щодо проведення уроків духовності з метою формування духовних цінностей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Духовні цінності ми розглядаємо як специфічний вид цінностей, які найбільше відповідають

внутрішньому еству особистості й спонукають її до самовдосконалення та самореалізації [6, 68]. Утверджуючи вищою цінністю людину, вони є основою гуманізації соціальних відносин, що вносить у людські стосунки любов, повагу, толерантність, щирість, милосердя, альтруїзм.

Більше ніж 10 років потому в школах було запроваджено експериментальний курс “Основи християнської моралі”, який успішно прижився й поширився в школах Львівщини, Тернопільщини та Івано-Франківщини. Проте у зв’язку з великою кількістю існуючих релігійних конфесій він не став надбанням усіх шкіл України.

Можливо необхідно виробити якийсь уніфікований курс, який буде сприйматися багатьма з батьків. На нашу думку, спільним для всіх релігій є віра в Творця, Великий Дух. І це дуже важливо. Пояснити все можна дуже просто: коли людина одна, їй страшно, самотньо. А якщо приймає в серце Бога, то віра, що в тобі є частина Світла, надає сили жити, любити, допомагати іншим, вистояти у важких умовах. Ми її не бачимо й не чуємо, але на підсвідомому рівні знаємо, що в нас є ця велика сила, частинка Бога. Щоб навчитися пізнати її, передусім, необхідно визнати її існування. Як визнали її видатні розуми людства.

Якщо звернутись до історії, то побачимо, що великі відкриття зроблені людьми які вірують. Католицький священик Миколай Коперник створив нову картину Всесвіту. Єзуїт Секкі став батьком астрофізики. Чеський пастор Амос Коменський визнаний батьком нової педагогіки. Монах-домініканець Джардано Бруно створив учення про безмежність світу, монах-домініканець Томазо Компанелла – автор дивовижної книги “Місто Сонця”.

Католик Томас Мор був філософом. Сільський французький священик Жан Мольтє залишив славнозвісний “Заповіт”, що хвилює й сьогодні. Київський монах Нестор написав історичну “Повість тимчасових літ”. Чеський монах Грегор Мендель поклав початок науки генетики.

Але й серед сучасних філософів, представників природничих наук, лауреатів Нобелівської премії миру, з літератури, основоположників сучасної науки є багато тих, хто вірує. Переконалися в цьому можна звернувшись до книги Тихомира Димитрова “Они верили в Бога: пятьдесят нобелевских лауреатов и другие великие ученые”, у яку занесено документально підтвержені висловлювання всесвітньо відомих учених та письменників, починаючи з фізика Альберта Ейнштейна й закінчуючи психологом Карлом Юнгом. Ця книга є джерелом натхнення для тих,

хто вірує й змушує замислитися тих, хто вважає, що релігія й сучасна наука несумісні [4].

Саме визнання є першим і найбільш важким кроком на шляху духовного просвітлення. Але для того, щоб визнати те, що невидима сила з допомогою якої ми можемо вирішити всіляку проблему, дійсно існує, прийдеться змінити закладені в нас ще з дитинства програми й подолати нав’язані нам установки. Саме всюдишуща, всемогуча духовна енергія здатна вирішити всі наші проблеми. Вона є всюди, у всьому й у кожному. Визнання і справжня віра в існування цієї сили Духа веде нас на шлях до неї.

З метою формування духовності в учнів початкової школи ми пропонуємо проводити курс уроків на тему “Духовність”, що базуються на універсальних законах та є істиною для будь-якої культури чи релігії. Радимо заздалегідь на батьківських зборах обговорити це питання з батьками, познайомити з метою, завданнями й тематикою курсу.

За основу уроків ми взяли розробку доктора педагогічних наук Пеггі Дж. Дженкінс “Виховання духовності у дітей” [3]. На думку вченого, на уроках краще використовувати ту термінологію, яка буде найбільш прийнятною: Бог, Творець, Дух, Вищий Розум. Головна мета цих уроків – познайомити дітей з духовними законами, довести, що вони працюють так само, як і фізичні закони. Уміння користуватися духовними законами допоможе дітям отримати спокій, впевненість і радість, що в подальшому дозволить витримати всілякі життєві незгоди. Тобто, як результат засвоєння уроків духовності є духовна компетентність учнів.

Як вважає дослідник І.А. Барбашова, неповторність, індивідуальна своєрідність сприймання кожної дитини зумовлена функціонуванням її органів чуття, досвідом, знаннями та навичками, особливостями нервової системи. Усе це певним чином впливає на динаміку, точність, глибину, рівні узагальненості перцептивних процесів [1, 35]. У зв’язку з цим перед учителем початкової школи в процесі підготовки до уроку постають два важливі завдання: 1) визначення найдоцільніших типів ігор і вправ, їх змістовне диференціювання й такої послідовності, яка б максимально враховувала загальні закономірності формування дитячого сприймання; 2) обґрунтування умов ефективного застосування спеціального навчального обладнання.

Щодо методики проведення таких уроків, то головним є короткий час проведення та простота пояснення. Тривалість уроку має бути не більше

10 – 15 хвилин. Дослідження людського мозку доводять, що 83% знань ми отримуємо шляхом спостереження та практики. Отже, ці методи отримання знань мають бути головними. Обов'язковим має бути використання наочності. Урок можна провести у вигляді театралізованого дійства, якщо використовувати декілька ляльок, що будуть вам допомагати. Дидактичні предмети для пояснення нового матеріалу необхідно заготувати заздалегідь, але накрити їх серветкою, що, безумовно, зацікавить дітей, змусить чекати дива. Замість предметів можна застосовувати картинки або “словесні картини” – описи. Проте досвід практичної роботи з предметами завжди залишає найбільш сильні враження. Згідно з науковими даними, ми запам'ятовуємо 10% з того, що чуємо, 25% з того, що бачимо, та 90% з того, що робимо самі. Після досліду необхідно обов'язково обговорити з дітьми їхні враження й відповісти на запитання.

Як підсумок уроку – установка, тобто позитивне висловлювання [5]. Мислення людини визначає набір психологічних установок. Позитивне мислення формує позитивні установки. Кожна установка проголошує певну істину, а значить є міцним інструментом для зміни мислення, внутрішнього світу дитини, а також її ставлення до навколишнього світу. Майже все, що ми хотіли б змінити в собі, може бути змінено за допомогою позитивних установок. Установки, забарвлені почуттями, здатні в процесі засвоєння істини проникати в нашу підсвідомість. Психологи радять користуватися “Я-установками” або фразою, що починається зі слів “Я можу”. Висловлюватися треба так, немов би бажані зміни вже відбулися і ви вже стали такими, якими хочете бути. Найкращий ефект від установок досягається тоді, коли вони ілюструються картиною, яку ви малюєте у своєму уявленні. Установки необхідно повторювати декілька разів.

Пропонуємо таку тематику уроків для першого року навчання молодших школярів:

Внутрішній зміст людини важливіший за його зовнішність.

Людина – видима форма Духа.

Взаємозв'язок з Духом.

Закон бумерангу. (Що посієш, те й пожнеш).

Пов'язані однією ниткою.

Слово – не горобець.

Не осуджуйте.

Магнетизм вдячності.

Приховані можливості.

Наведемо конспект одного з уроків. Тема: “Внутрішній зміст людини важливіший за його

зовнішність”. Обладнання: дві надуті кульки різного кольору та 3 – 4 ненадуті.

Хід уроку.

Запропонуйте дітям уявити, що кожна повітряна кулька (надута) – це людина, наповнена диханням життя, немов надута кулька. Запропонуйте учням надуті кульки. Поясніть, що так само, як повітря є тепер у всіх кульках, і життя є в кожній людині.

“Ми бачимо тільки зовнішній бік повітряної кульки або зовнішній вигляд людей. І нам здається, що саме це є найголовнішим. Але насправді набагато важливіше те, що всередині нас, тому що саме внутрішній зміст визначає нашу зовнішність і надає форму повітряній кульці. Якби не цей внутрішній зміст то наші ненадуті кульки так би й залишилися лежати непотрібними клаптиками м'якої гуми”. Покажіть учням ненадуті повітряні кульки.

Пам'ятайте, що внутрішній зміст важливіше за зовнішній вигляд. Повітря для нас важливе, тому що воно дає нам життя. Таким же важливим є і наш внутрішній світ – наші думки й почуття. Саме вони формують нашу свідомість і життєвий досвід. Але найголовнішим є Дух, який присутній у кожному з нас. Ось чому ми всі володіємо такими божественними якостями, як любов, мудрість, доброта, духовна сила, миролюбство, радість, співчуття, турбота про інших. В одних людях ці якості (частинки Духу) уже проявилися, проте в деяких можуть бути глибоко приховані, тому люди й не знають, що вони ними володіють.

Давайте допоможемо один одному виявити ці якості. Якості характеру проявляються в діях, вчинках людини. Діти з допомогою вчителя називають ці риси. Олена турбується про свою маленьку сестричку, Сергійко любить тварин, доглядає їх у живому куточку, Марійка завжди радісна та весела, Дмитрик чуйний, турботливий, допомагає своєму товаришеві ... Подумайте кожен про себе, які божественні якості в вас є та в яких ваших вчинках вони проявляються.

Слухання казки “Жук та Мурашка”.

Жив – був на світі малесенький Мурашка. Він був хворобливим, трохи менше за своїх братів, і ті з нього часто насміхались. Вважали його безсилим і слабкодушним. Це засмучувало Мурашку, він ховався в куточок мурашника, щоб його ніхто не бачив, і гірко плакав. Саме це й побачив Дідусь Мураха, якого всі жителі мурашника поважали за мудрість. Він розповів, що в кожній живій розумній істоті на Землі є іскра Божя, проте не всі про це відають. А ті, хто знають і вірять у це, здатні не тільки на добрі вчинки, а й на великі подвиги. Вони можуть дуже багато тому,

що сильні духом. Не все зрозумів маленький мурашка, проте плакати перестав і задумався.

І ось одного разу, коли Мурашка в траві біля великої берези розмірковував наодинці про чудні слова дідуся, сталося лихо. Майський Жук на великій швидкості пролітав повз березу, зачепився за гілку й упав у калюжу, перевернувшись догори ногами. Розуміючи, що може потонути, він кликав на допомогу, але поруч був тільки маленький Мурашка. Мурашка подумав, що він не зможе допомогти, адже малий і слабкий, та раптом згадав, що в ньому є Божа іскра... головне про це пам'ятати тільки...

Він узяв гілочку берези, обламав з неї листя, підтягнув її до калюжі (вона була така важка для нього), опустив її у воду під Жука. Як не старався Жук схопитися за гілочку, як не борсався, нічого не вийшло. Тоді Мурашка важко дихаючи й упираючись з усіх сил, підкотив камінець і підклав його під середину гілки. Потім швиденько поповз на березу, щоб стрибнути з неї на гілку. Повз і тягнув на спині важкий камінь, щоб вага його стала більшою. Серденько колотилось у бідного Мурашки, страшно було йому стрибати з дерева. Проте поруч не було нікого, а Жук уже тримався з останніх сил. Що ж робити, як бути? Ледь живий від страху й втоми Мурашка стрибнув на кінець гілки, Жук підскочив у повітря й упав на землю.

“Дякую тобі, ти мені врятував життя. Хоч маленький, але такий кмітливий, швидкий і сильний, – сказав Майський Жук, – адже я в сто разів більший за тебе! Хотів би я мати такого друга!”

Зашарівся від таких слів Мурашка й подумав, якою ж сильною є іскра Божа, що змогла так змінити його.

Питання до дітей:

- Що допомогло маленькому Мурашці врятувати Майського Жука?

- Що таке “іскра Божа”?

Вивчення та повторення установки:

Я пам'ятаю, що внутрішній зміст людини важливіший за його зовнішність.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у вказаному напрямі. Отже, можемо зробити висновок, що проведення уроків духовності ще в початковій школі сприятиме формуванню духовних цінностей молодших школярів: уміти бачити в кожній людині добро, співпереживати, проявляти емпатію, бути готовими до моральної підтримки особистості.

Перспективи подальших досліджень полягають у методичних розробках конспектів занять уроків духовності для молодших школярів.

1. Барбашова І.А. Загальна характеристика сенсорного розвитку в молодшому шкільному віці / І.А. Барбашова // Педагогічний дискурс: [зб. наук. праць / гол. ред. І.М. Щоробура]. – Хмельницький: Балюк І.Б., 2011. – Вип. 10. – С. 33–39.

2. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2009. – С. 30–31.

3. Дженкінс Пеггі Дж. Воспитание духовности у детей. Руководство для занятых родителей / Пер. с англ. – М.: ООО Издательский дом “София”, 2005. – 222 с.

4. Димитров Т. Они верили в Бога: пятьдесят нобелевских лауреатов и другие великие ученые [Електронний ресурс] / Тихомир Димитров. – Режим доступа: <http://www.scienceandapologetics.com/text/314.htm>. – Назва з титул. екрана.

5. Малкіна-Пих Г. Психосоматика. – М.: Ексмо, 2005. – 992 с.

6. Сидоренко Л.С. Формування духовних цінностей майбутніх вчителів початкової школи в навчально-виховній діяльності педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Любов Сергіївна Сидоренко. – Бердянськ, 2011. – С. 68.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2014

До дня народження І.Я. Франка

Дружиною письменника стала киянка Ольга Хоружинська, шлюб із якою він узяв 1886 року в Павлівській церкві при Колегії П. Галагана в Києві.

